

Resimli Kutsal Kitap (Hristiyan) El Yazmalarındaki Kurban Sahnelerine Genel Bir Bakış

Sacrificial Scenes in Illustrated Biblical Manuscripts: A General Overview

Necla KAPLAN*

Öz

Çalışmada, resimli kutsal kitap (Hristiyan) el yazmaları üzerinden kurban sahnelerine genel bir bakış açısı verilmesi amaçlanmıştır. Genesis, Pentateukh, Octateukh ve Yeni Ahit resimli el yazmalarından örnek resimler seçilmiş ve kurban törenlerinin kutsal metinlerindeki kronolojiye göre resim sanatındaki yansıması irdelenmiştir. Bilinen ilk Kurban sunma olayı, Kabil ile Habil hikâyesinde karşımıza çıkmakta ve Nuh ile İbrahim Peygamberlerin hikâyelerinde devam etmektedir. Kutsal Kitapta (Eski Ahit'te) geçen bu konular, Hristiyan resim sanatında da yer bulmuştur. Tanrı'ya adanan son kurban olarak kabul edilen İsa'nın çarmıha gerilmesi sahnesi de resimli Yeni Ahit kitaplarında görülen en önemli tasvirlerdendir.

Kurban sunma törenini canlandıran resimler, ilgili metnin görselleştirilmesi için Kutsal Kitap el yazmalarında yer almıştır. Hikâyesinin tanınmasını ve konunun kesintisiz izlenmesini sağlar nitelikte olan bu görseller, öyküleyici anlatımlı resimleme anlayışıyla tasarlanmıştır. Kurban, aevli bir sunağın içinde veya yanında tasvir edilmiştir. Ateşte yakıldığı anlaşılan kurbanların, Tanrı'nın eli betimine yönelik şekilde sunulduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hristiyan, Eski ve Yeni Ahit, resim, el yazmalar, kurban sahnesi.

Abstract

The aim of this study is to present a general overview of sacrificial scenes in illustrated biblical manuscripts. Sample illustrations were selected from handwritten manuscripts of the Genesis, Pentateuch, Octateuch and New Testament, and the reflection of sacrificial ceremonies on the art of painting was analyzed according to the chronology in the sacred texts.

The first known sacrificial offering is narrated in the story of Cain and Abel, and continues to appear in the stories of Noah and of prophets of Abrahamic religions. Christian Art also includes these themes in the Holy Book (Old Testament). The crucifixion scene of Jesus, considered the last sacrifice to God, is also the most important illustration seen in the illustrated New Testament Books.

Illustrations that depict sacrificial ceremonies are included in biblical manuscripts for visualization of related texts. Enabling readers to recognize the story and to follow the theme without interruption, these images are designed with an understanding of narration-based illustration. Victims are depicted in or around an altar aflame. Victims, who appear to have been set on fire, are portrayed in a way that they reach out towards the hand of God.

Keywords: Christian, Old and New Testament, illumination, manuscripts, sacrificial scenes.

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. neclakaplan21@hotmail.com

GİRİŞ

Anadolu'nun önemli medeniyetlerinden biri ve ilk meşru Hristiyan devlet olan Bizans İmparatorluğu, başkent İstanbul'da 330-1453 (Trabzon Rum İmparatorluğu 1461'e kadar devam etmiştir) yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu denli uzun yaşamış Bizans'ın sanatı ve kültürü, sanat tarihi disiplininin önemli halkalarından birini oluşturmaktadır. Hristiyan kimliğiyle tarih sahnesinde yer bulmuş Bizans'tan günümüze gelen tarihi eserler dönemin anlaşılmasına olanak sunmaktadır. Bu bağlamda, Bizans'tan günümüze kalan resimli el yazmaları da önemli bir role sahiptir. Farklı konulu metinler içeren el yazmalarının yanı sıra Kutsal Kitap ressamlığı da dikkat çekici bir noktadadır.

Günümüze ulaşılmış örneklerden anlaşılmaktadır ki, Hristiyan resim sanatında Kutsal Kitap ressamlığı yaygındı ve sanatın önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Parşömeden yapılmış kodekslere¹ yazılmış Eski ve Yeni Ahit metinlerinin resimlerle bezenmesiyle önemli eserler üretilmiştir. En erken resimli Kutsal Kitap (Hristiyan) el yazmalarının ne zaman ve nerede yapıldığı ile ilgili kesin bir tarih bilinmemektedir. Ancak bilinen en erken örnek 5. yüzyıl başına tarihlendirilen "Quedlinburg İtalas" isimli Yeni Ahit'in (İncil) Latince tercümesidir (Koch, 2007:147-149).

Hristiyan inancına hizmet eder şekilde kullanılan resim; dini metinlerde, kilise duvarlarında sıklıkla yer bulmuştur. Hristiyanlığın ilk yıllarından itibaren ilk başta sembolik birer simge olarak karşımıza çıkan resim, daha sonraki süreçte dini öğretilerin anlatıldığı Kutsal Kitap'ta geçen hikâyeleri görselleştiren dini bir araç haline almıştır. Duvar, maden, fildişi, sikke, el yazması gibi malzemelerde karşımıza çıkan Hristiyan resim sanatı oldukça geniş kapsamlıdır. Tüm bu malzemeleri ele alan bir çalışmadan ziyade, sadece el yazması resimlerde görülen kurban/sunak sahnelerine yer verilerek çalışmanın konusu sınırlandırılmıştır.

Bizans (Hristiyan) resim sanatında, kutsal metinden hareketle oluşturulmuş bir kronolojiye göre, kurban sahnelerini ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmaması nedeniyle "Resimli Kutsal Kitap (Hristiyan) El Yazmalarındaki Kurban Sahnelerine Genel Bir Bakış" çalışmanın konusu olarak seçilmiştir. Çalışmada, Eski Ahit (Tevrat) metni içeren resimli el yazmalardan örneklerle ve İsa'nın çarmıha gerilmesi sahnelerine yer verilerek kurban sahneleriyle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Hristiyan inancında Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes'tir. Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit'ten oluşmaktadır. Tanrı'nın İsa ile yeni bir antlaşma yapması nedeniyle İncil, Yeni Ahit olarak anılmaktadır. Hristiyanlığa Yahudiliğin devamı olarak inanılması sebebiyle Yahudiliğin kitabı Tevrat da Eski Ahit olarak kabul edilmektedir². Çalışmada, kurban sunma sahneleriyle ilgili kaynak metin Eski ve Yeni Ahit şeklinde ifade edilmiştir.

Kurban; Tanrıya tapınma, Tanrının kızgınlığını önlemek ya da ona hoş görünmek, verdiği iyiliklere teşekkür etmek, günahlarının affını veya dilek dilemek

¹ Kodeks/codex bugünkü anlamıyla Kitap, bkz. Koch, 2007:147.

² Detaylı bilgi için bkz. <http://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1> (Erişim Tarihi: 20.09.2017)

için yapılan sunulardır. Başka bir deyişle, kendisiyle Allah'a yaklaşılan şeye, ibadet için belli zamanlarda kesilen belli hayvanlara veya yapılan bu eyleme "Kurban" denilir. Latince kökenli Batı dillerinde "Sacrifice" kökünde kutsamak olup bir nesnenin kutsal hale getirilmesi, "offering" ise Tanrı'ya hediye sunma/takdim biçiminde tanımlanmaktadır (Güç, 2002: 433). Bütün inanç sistemlerinde görülen kurban ibadetinin temelinde kutsal (İlah) ile iletişim kurmak vardır (Gündüz, 2008: 65). Eski toplumlarda bitki, hayvan hatta insan dahi kurban edilirdi (Gündüz, 2008: 70-71).

Hristiyan el yazma resimlerinde geçen kurban sunma konusunun sanata yansması ile ilgili kabaca fikir sahibi olunabilecek genel bir değerlendirme niteliğinde olan bu çalışmada; Teolojik açıdan "kurban" kavramının ve ritüelinin dini boyutuyla açıklanması amaçlanmamıştır³. Sadece Hristiyan resim sanatında özellikle el yazması eserlerde konunun nasıl tasavvur edildiği, birkaç örnek ile verilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili genel bir bakış açısı veren bu çalışmanın daha sonra yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

RESİMLİ EL YAZMALARDAN ÖRNEK KURBAN SAHNELERİ

Bilinen ilk kurban sunma olayı, Âdem ile Hava'nın oğulları Kabil ile Habil hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Ahit'te bu olay şöyle ifade edilir:

Ve Kabil günler geçtikten sonra, toprağın besilisinden RAB'be takdim için getirdi. Ve Habil, kendisi de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve RAB Habil'e ve onun takdimine baktı. Fakat Kabil'e ve onun takdimine bakmadı. Ve Kabil çok öfkelenirdi ve çehresini astı ... (TEKVİN 3: 3-5, Anonim, Kitabı Mukaddes, 1972: 3-4).

Kabil ve Habil hikâyesinde ilk defa karşılaştığımız kurban sahnesinin bilinen en erken tasviri Ashburnham Pentateukh⁴ el yazmasında görülmektedir (Resim 1⁵).



Resim 1: Çiftçi Kabil ile Çoban Habil, RAB'be Kurbanlarını Sunuyor,
Ashburnham Pentateukh, MS nouv. Acq. Lat. 2334, fol. 6r.

³ Mimari yapılarıdaki kurban sahnelerini de içeren daha kapsamlı ve çok çeşitli örnekler dâhil edilerek genişletilmesi düşünülen bu konunun, teolojik açıdan da değerlendirilmesine yönelik bir çalışmayla ileriki aşamalarda tarafımızdan tekrar ele alınması planlanmaktadır.

⁴ Bugün Paris Bibliotheque Nationaléda MS. Nouv. Acq. Lat. 2334 numarada kayıtlı bulunan Ashburnham Pentateukh resimli el yazması 6 veya 7. Yüzyıla tarihlendirilmektedir. Eski Ahit'in ilk beş kitabını içermektedir. Ancak orijinalinde 208 folyolu, 69 resimli olduğu bilinen yazmadan 142 folyo ve 18 resim günümüze gelebilmiştir, bkz. Dinçer, 2016: 17-19.

⁵ Görsel için bkz. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f21.item.zoom> (Erişim Tarihi: 25.11.2017)

Tiyatral bir sahneyi andıran resimde Çiftçi Kabil ile Çoban Habil görülmektedir. Habil çift sürmekteyken, Kabil de Tanrı'nın eline yönelerek konuşur vaziyettedir. Bir kurban sunusu yapmaktan ziyade konunun ikonografisini ortaya koyan figürlerle olay resmedilmiştir. Bilinen hikâyede Habil sürüsünden ilk doğanı, Kabil ise toprağından elde ettiği besili mahsulünden RAB'be takdim ederler. RAB, Habil'in takdimini yani kurbanını kabul eder. Bu duruma Kabil öfkelenir ve kardeşi Habil'e düşmanlık eder. Resimde figürlerin hikâyedeki rolleri anlaşılır bir şekilde olup sunusu/kurbanı kabul edilmeyen Kabil'in RAB'be bunu itiraz anı canlandırılmıştır.

Çiftçi Kabil ile Çoban Habil hikâyesi *Topkapı Sarayı G.İ.8 Oktateukh* el yazmasında da geçmekte ve bu konunun görseli olan resim, metinle birlikte yer almaktadır⁶. Resim, Kabil ile Habil hikâyesini tanımamızı sağlar şekilde ve aynı anda birden fazla olayın kesintisiz olarak tek sahnede izlenebilmesini mümkün kılan öyküleyici anlatımlı resimleme anlayışıyla tasarlanmıştır (Resim 2).



Resim 2: a. Çiftçi Kabil Ve Çoban Habil, b. Kabil ile Habil RAB'be Kurbanlarını Sunuyor, c. Ve Kabil Habil'i Öldürüyor, Topkapı Sarayı G.İ.8, Fol. 50r.

Üstte Kabil ile Habil gösterilmiştir. Sol altta, Kabil elinde toprağından elde ettiği mahsulü; Habil ise sürüsünün ilk doğanını Tanrı'ya sunarken betimlenmiştir. Sağ altta, Kabil Habil'i öldürürken resmedilmiştir. Altı üstlü düzenlenen iki resim kompozisyonuyla, hikâyenin konusu ardışık verilmiştir. Kurban sunmanın ilk örneği olduğu görülen Kabil ile Habil'in takdimlerini canlandıran resimde bitki ve hayvanın Tanrı'ya sunulduğu görülmektedir.

Kurban sunma ritüelinin Nuh Peygamber'i anlatan metinde de; *Ve Nuh RABBE bir mezbah yaptı, ve her temiz hayvandan ve her temiz kuştan aldı ve mezbah üzerinde yakılan takdimeleri arz etti. ve rab hoş kokuyu kokladı; ve rab yüreğinde dedi: adamın (insanın) yüzünden artık toprağı tekrar lanetlemeyeceğim; ...* (TEKVİN 8:20-21) (Anonim, 1972:7) şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Bu metnin resimlendiğini

⁶ Bu sahne ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Kaplan, 2017: 72-74.

gördüğümüz önemli bir örnek *Topkapı Sarayı G.İ.8*⁷ Oktateukh⁸ el yazmasıdır (Kaplan, 2017: 96-98). Resim, tahrip olmasına rağmen konunun anlaşılmasına katkı sağlar niteliktedir (Resim 3).



Resim 3: Nuh Ve Oğullarının Gemiye Sökmesi ve Tufandan Sonra Kurban,
Topkapı Sarayı G.İ.8, Fol. 60v.

Üç olay anının betimine yer verilen resmin merkezinde, Tufandan sonra kurban sunma olayının tasvir edildiği görülmektedir. Kırmızı aevli sunağın iki yanında Nuh ve ailesi sıralanmıştır. Üstte Tanrı'nın eli, sunağı işaret etmektedir. Tanrı'nın eli ve işaret ettiği içi kırmızı aevli sunak, sunağın etrafında sırasıyla solda başı haleli Nuh ve üç kadın, sağda üç erkeğin yer aldığı kompozisyon konunun anlaşılmasını sağlar niteliktedir. Figürlerden soldakiler, sunağın yan an alevine bakarken, sağdakiler bakışlarını, üstte bulunan Tanrı'nın eline çevirmiştir. Böylece Tanrı'nın eli ile alev ve figürler arasında bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Metinde, Sunak (Mezbah, altar) üzerinde yakılan hayvan ve kuşlardan bahsedilmektedir. Ancak resimde aevli sunak şeklinde kurban sahnesi betimlenmiştir. Özellikle aevli sunak şeklinde tasvirin yapılması dikkat çekicidir. Burada ateşe bir şeyler atarak buhur elde etme geleneği yansıtılmıştır. Bu geleneğin ilk ne zaman yapıldığı bilinmese de kurban törenleriyle başlamış olduğu, kurbanlık hayvanın parçalarının yakılmasıyla Tanrı'yı sunudan (kurbandan) haberdar etmenin amaçlandığı düşünülmektedir (Köroğlu, 2007: 2).

Nuh'un adak olarak kurban sunması sahnesini *Viyana Genesis* el yazmasında da görmekteyiz (Resim 4).

⁷ G.İ.8: Gayri İslami 8.

⁸ Oktateukh (οκτάτευχος/oktatefhos); Yunancada "οκτά" (sekiz) ve "τευχος" (kitap, konu, mesele) kelimelerinden oluşan teknik bir terimdir. Bu terim, Eski Ahit'in (Tevrat) ilk sekiz kitabı; Yaratılış, Çıkış, Levililer, Çölde Sayım, Tesniye, Yeşu, Hâkimler ve Rut'un hikâyelerini içeren bir tür dini el yazması eserler için kullanılmıştır. (bkz. Lowden, 1991: 1510-1511). Günümüzde 1050-1300 yılları arasına tarihlendirilen altı resimli Oktateukh el yazması bilinmektedir. Bunlar; *Vat. Gr. 747* (1050-75), *Vat. Gr. 746* (1125-55), *İzmir A. 1* (1125-55-Şuan kayıp), *Topkapı Sarayı - Seraglio G.İ.8* (1125-55), *Vatopedi 602* (13. yüzyıl) ve *Laur. Plut. 5.38*'dir (1275-1300). Oktateukh el yazmaları belli bir dönemde üretilmiş aynı konulu eserlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Lowden, 1992: 1-8; Weitzmann and Bernabo, 1999: 3; Kaplan, 2017: 16.



Resim 4: *Nuh'un Tanrı'ya Adak sunması*, Viyana Genesis El Yazması, fol. 2v. (Dinçer 2016'dan).

Tufandan sonrasını anlatan metni görselleştiren resimde Nuh'un kurban sunma olayı betimlenmiştir. Resimde; kuş, keçi, hörgüçlü bir sığır ve bir yaban ördeği gösterilmiştir. Resmin sağ alt köşesinde kurbanın kesim işlemi ve yakmalık için hazırlanmış, üzeri alevli ve iki katlı iki sunak bulunmaktadır⁹.

130

Bir diğer önemli kurban sahnesi de İbrahim'in hikâyesinde geçmektedir. İlk sahne, İbrahim'in Avram olarak anıldığı bölümde geçmektedir. *RAB'bin Avrama'a Vaadi ve Avram'ın Sunağı* konulu resimde Avram'ın Rab ile konuşması ve sunak sunduğu an resmedilmiştir¹⁰ (Resim 5). Resimde sunağı temsil eden bir sütun ve adağı temsil eden gerilmiş biçimde, başsız ve kuyuksuz gösterilmiş kurbanlık hayvanlar ile birlikte elinde kuş tutan Avram tasvir edilmiştir.



Resim 5: *RAB'bin Avrama'a Vaadi ve Avram'ın Sunağı*, Topkapı Sarayı G.İ.8, Fol. 74r.

⁹ Bu resmin detaylı değerlendirmesi ve ikonografik çözümlemesi için, bkz. Dinçer, 2016: 62-67, Resim 4.

¹⁰ Resmin detayları için bkz. Kaplan, 2017: 143-135.

İbrahim'in oğlu İshak ve İshak'ın oğlu Yakup tarafından da kurban geleneğinin devam ettirildiği belirtilmektedir (Güç, 2002: 434). Eski Ahit'te bir tek İshak'ın kurban ediliş öyküsünde geçen kurban töreninin ayrıntısıyla betimlendiği bilinmektedir (TEKVİN 22: 1-19) (Eliade, 2003:215). Metinde; ...ona dedi: Ey İbrahim; ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshak'ı, al ve Moriya diyarına git, ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et ... (Anonom, Kitabı Mukaddes, TEKVİN 22: 1-2, s. 19). Tanrı'nın İbrahim'den oğlunu kendisine, yakarak kurban etmesini istemesi ve İbrahim'in bu isteği yerine getirmesini anlatan tasvirler Hristiyan resim sanatının en önemli konularından bir tanesidir. Bu konu, 6. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar nadiren görülen ve sonraki dört yüzyıl boyunca, 15. yüzyıla kadar, evrensel nitelikte denilebilecek sıklıkta resmedilmiştir (Simith, 1922: 169). Söz konusu olayın canlandırıldığı sahnede; bir sunak, Tanrı'nın eli, çalı, koç, bir eliyle kesici alet diğer eliyle İshak'ın başını tutan İbrahim ve kurban edilmeyi bekler vaziyette tasvir edilmiş İshak görülmektedir.

İbrahim'in İshak'ı kurban edişi olayını görselleştiren tasvir Oktateukh el yazmalarında da yer bulmuştur. *Topkapı Sarayı G.İ.8* Oktateukh el yazmasında bu konu: Allah'ın kendisine demiş olduğu yere vardılar; Ve İbrahim orada bir mezbah yaptı, ve odunları dizdi, ve oğlu İshak'ı bağlayıp onu mezbah üzerine, odunların üstüne koydu. Ve İbrahim elini uzattı ve oğlunu boğazlamak için bıçağı aldı. Ve RAB'BİN meleği göklerden ona çağırıp, dedi: İbrahim, İbrahim; ve: İşte ben, dedi. Ve dedi: Elini çocuğa uzatma ve ona bir şey yapma; çünkü şimdi bidim ki, sen Allah'tan korkuyorsun, ve kendi biricik oğlunu benden esirgemedin. Ve İbrahim başını kaldırıp gördü; ve işte, arkasında bir koç çalılıkta boynuzlarından tutulmuştu; ve İbrahim gidip koçu aldı, ve oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim etti. (Yaratılış 22: 9-13) biçiminde ifade edilmiştir¹¹. Bu metnin görselinde öyküleyici anlatımlı resimleme yapılmıştır (Resim 6).



Resim 6: İbrahim'in, İshak'ı Kurban Edişi, Topkapı Sarayı G.İ.8, Fol. 88r.

¹¹ Resmin detayları için bkz. Kaplan, 2017: 150-152.

Sahnenin merkezinde İbrahim'in İshak'ı kurban etme anı tasvir edilmiştir. İbrahim ve İshak profilden verilmiştir. İbrahim, sol eliyle İshak'ın başını, sağ eliyle de bıçağı tutmaktayken, aynı zamanda, sahnenin sol üst köşesinde beliren Tanrı'nın eline doğru başını çevirmiş vaziyettedir. İshak ise, elleri arkadan bağlı ve yere diz çökmüş, kurban edilmeyi beklemektedir. Sol altta bir dağ betiminin iki yanında birer ağaç ve sağdaki ağaca boynuzundaki siyah ipe bağlı bekleyen İshak'ın yerine kesilmek üzere gönderilen koç görünmektedir. Sahnenin sağ tarafında ise yanan sunak betimlenmiştir. Resim, hikâyenin anlaşılmasını sağlar nitelikte olmasına rağmen, sahnenin içinde kırmızı mürekkeple "ή τελεία αγάπη και ή τοῦ κριοῦ ἀντί ἰσαάκ θυσία/ Kusursuz sevgi ve İshak yerine koçun kurban edilmesi" notu da yazılmıştır (Kaplan, 2017: 151).

İbrahim'in İshak'ı kurban etme sahnesine yer verilen bir diğer el yazması da Ecmiyazin İncili'dir¹². 6. yüzyıl eseri olan Ecmiyazin İncili'nde İshak'ın kurban ediliş sahnesi, Kıpti (Hristiyan Mısırlı) tarzındadır (Resim 7).



Resim 7: İbrahim'in, İshak'ı Kurban Edişi, Ecmiyazin İncili, Ermenistan-Erivan Kütüphanesi.

¹² Bu resimli el yazması bir İncil'dir ve 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bugün Ermenistan-Erivan Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 34x22,5 ölçülerindeki bu el yazmasının metni mevcut değildir. Sadece iki folyo halinde parşömen üzerine işlenmiş ve tüm sayfayı kaplayacak şekilde dört resim ile beş bölümlü bir tasarıma sahip oyma fildişi cilt günümüze gelebilmiştir (Singelenberg, 1958: 105).

Mısır kaynaklı bir modelden kopya edildiği düşünülen bu el yazmasının Doğulu bir sanatçı tarafından hazırlandığı belirtilmektedir (Smith, 1922: 167¹³). Buradaki sahnede, merkezde İbrahim kısa saçlı ve sakallıdır. Sol eliyle kurban etmeye çalıştığı İshak'ın saçını, sağ eliyle de kılıcı tutmaktadır. Yüzü açık ve cepheden verilmiş İshak, uzun tunik giyimli olup sunağa giden merdivenin basamağında durmaktadır. Sahnenin sağında yanan bir sunak; solunda bir çalı, İshak'a bakan bir koç ve sol üstte alevler içinde beliren Tanrı'nın eli görülmektedir.

Yahudilikte, Musa yasasına göre uygun görülen hayvanların boğazlanmasıyla sunulan kanlı kurban ve çeşitli yiyecekler, su ve şarap gibi içeceklerin takdimi şeklinde olmak üzere iki kurban çeşidinin olduğu bilinmektedir (Güç, 2002: 435). Kendisi de bir İsraili olan İsa¹⁴ zamanında Eski Ahit'e (Ahd-i Atik) dayandırılan kurban, daha sonra Hristiyanlıkta İsa'yı merkeze alan bir anlayış kazanmıştır¹⁵. Hristiyanlıkta temel inanç halini alan İsa'nın Romalı askerler tarafından Çarmıha gerilmesi olayı kendisinin Allah'a sunulması anlamına gelmektedir. "Lekesiz kuzu" olarak da anılan İsa, insanların günahlarına "Kefaret" olarak kendini Allah'a feda etmiştir. İsa'nın feda edilmesi Allah'a sunulan son kurban olarak kabul edilmektedir (Cilacı, 1979: 362; Aydın, 2000: 68; Güç, 2002: 435; Gündüz, 2008: 70). Bu konu Yeni Ahit'te *Son Akşam Yemeği*'nde geçmektedir:

Matta'da (26:28); Çünkü bu benim kanım günahların bağışlanması için birçokları uğruna dökülen ahdin kanıdır (Anonim, 1972: 30).

Markos'ta (14:24); Ve onlara dedi: Bu benim kanım birçokları için dökülen ahdin kanıdır (Anonim, 1972: 52).

Luka'da (22:19); Ve İsa (ekmek) kırdı: Bu sizin için verilen benim bedenimdir; bunu benim anılmam için yapın, diyerek onlara verdi (Anonim, 1972: 86).

Yuhanna'da (17:19); Ve onların uğruna ben kendimi takdis ediyorum ki onlar da hakikatte takdis olsunlar (Anonim, 1972: 113). şeklinde ifade edilmektedir.

Bu nedenle, Hristiyanlıkta "Kurban sunma" ritüeli bulunmamaktadır. Bunun yerine Mukaddes Kurban yani İsa'nın etini temsil eden ekmek ve kanını temsil eden şarap tüketilerek ayinler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Hristiyanlık inancında günahların bağışlanması için hediyelerin ve kurbanların takdim edilmesi tavsiye edilmektedir. Tanrı'ya takdim edilecek adakların cinsinin kilise tarafından kabul edilmiş olması gerekmektedir (Cilacı, 1979: 363).

İsa'nın çarmıha gerilmesi resimli Yeni Ahit konulu el yazmalarında yer alan sahnelerdendir. Bu sahnenin bulunduğu önemli resimli el yazmalarından bir tanesi Rabula İncilidir¹⁶. Suriye'de 586 yılında yapıldığı bilinen bu el yazmasında, 19 tanesi

¹³ Kaynak: <https://www.jstor.org/stable/pdf/497708.pdf?refreqid=excelsior:46e823433c51e9754847abfd7f28ef66> (Erişim Tarihi:01.09.2017).

¹⁴ İsa, dünyaya geldiğinde ailesi Yahudi şeriatine uygun olarak (Çıkış 13/2, 12 Levililer) kurban sunmak için Yeruşalim'e gitmiştir. Buradaki Pesah bayramlarına katılmıştır, bkz. Güç, 2002: 435.

¹⁵ Hristiyanlık inancının merkezinde İsa-Mesih yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Aydın, 2000: 67-70.

¹⁶ Rabbula İncili; günümüze gelebilmiş ve Hristiyan Süryani kültürünün en önemli temsilcilerinden bir tanesidir. El

kanon (canon) tablosu olmak üzere toplam 26 resim mevcuttur. Kanonların üzeri kuşlar ve çiçeklerle bezenmiştir. Kanonların kenarlarında, İsa'nın hayatından sahneler, üstte Eski Ahit peygamberleri tasvir edilmiştir. Resimler, Helenistik sanattan etkiler (dökümlü kıyafetli figürler) taşımaktadır. Fakat esasen geleneksel İran süslemesine dayanmaktadır. Bu döneme ait nadir bir detay zenginliğiyle “Çarmıha gerilme” sahnesi ele alınmıştır (Resim 8). Canlı renklerin hâkim olduğu resimde, figürlerin üzgün yüz ifadeleri olayın psikolojisini yansıtır niteliktedir. Bu sahne, günümüze gelen resimli bir el yazmalarından bilinen en eski Çarmıha Gerilme sahnesidir.



Resim 8: İsa Çarmıhta, Rabula İncili, Floransa Laurenziana Kütüphanesi, Plut. 1.56. (Mango, 2008'den)

İsa çarmıhta iken gösterilen bir resim¹⁷ de Viyana Ulusal Kütüphanesi'nde *Theol.gr.* 336 numarada kayıtlı bulunan 1077 tarihli el yazmasında yer almaktadır (Spatharakis,1981: 31-32). Resmin merkezinde çarmıhta İsa, sağda Meryem solda

yazması İncil, Rabbula adını, aynı isimli yazarından almaktadır. Çeşitli defalar tekrar ciltlenmiştir. Şu anki ölçüleri 34 x 27 cm'dir. Bkz. Mango, 2008: 113.

¹⁷ Kaynak: <https://ica.princeton.edu/millet/display.php?country=Austria&site=&view=country&page=1&image=8333> Erişim Tarihi: 02.02.2016

Aziz Yahya üstte iki melek betimlenmiştir (Resim 9). Çarmıhta kendinden geçmiş İsa'nın el ve ayaklarından akan kan gösterilmiştir. Figürlerin üzgün yüz ifadeleri olayın psikolojisini yansıtmaktadır. Arka planda altın yıldız kullanılmış resmin genelinde hâkim olan koyu renk tonları olayın dramatik boyutunu yansıtmaktadır.



Resim 9: İsa Çarmıhta, Viyana Ulusal Kütüphanesi, *Theol. gr.* 336, fol. 17v.

DEĞERLENDİRME-SONUÇ

Hristiyan inancı bakış açısına göre hazırlanmış Eski Ahit metinlerinde geçen kurban sunma olayı birkaç örnekle ele alınmıştır. *Genesis*, *Pentateukh*, *Oktateukh* gibi Eski Ahit ile Yeni Ahit konulu resimli el yazmalarından örnek resimler seçilerek konu işlenmiştir. Bu örneklerden; “Kabil ile Habil’in sunağı”, “Nuh’un çeşitli hayvanları kurban olarak sunması”, “İbrahim’in hayvan takdimi ve oğlunu kurban etmesi” ve resimli Yeni Ahit el yazmalarında görülen “İsa Çarmıhta” tasvirleri ele alınmıştır.

İlgili konuyu görselleştiren resimler, özellikle Eski Ahit’ten sahneler, hikâyenin tanınmasını ve konunun kesintisiz izlenmesini sağlar nitelikte öyküleyici anlatımlı resimleme anlayışıyla tasarlanmıştır. Sahnelerde, genelde, aevli bir sunağın içinde ya da yanında kurban tasvir edilmiştir. Ateşte yakıldığı anlaşılan kurbanların,

Tanrı'nın eli betimine yönelir şekilde sunulduğu anlaşılmaktadır. Oluşturulmuş resim programı konuyu temsil etmekte ve hikâyede geçen figürler ikonografik özellikleriyle sahnede konumlandırılmışlardır. Bu kurban sahneleri, buhur yakma geleneğinin kurban sunmayla/takdimiyle başladığı görüşünü de güçlendirmektedir. Nitekim takdimlerde alevli/yakmalı sunakların kullanıldığı görülmektedir. Yakılan sunaklardan yükselen dumanların kokusunu alan RAB'bin memnuniyeti metinlerde geçerken, bu konunun tasavvur edilmiş biçimini yansıtan resimler de ikonografik açıdan bu ritüelin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Kurban sunma/töreni Hristiyanlık öncesi Yahudi toplumunda var olan bir ritüel olup, Hristiyanların yaşamlarında ve inançlarında yer bulmamıştır. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle Kurban ibadeti son bulmuştur. Buna karşın, geçmişini Yahudilik olarak gören ve Tevrat'ı Eski Ahit olarak kabul eden Hristiyan sanatında ilgili konuların mesajlarını, öğretilerini içeren Eski Ahit konulu resimli kitaplar sıklıkla tercih edilmiştir. Kurban sunma ritüelini canlandıran sahneler Hristiyan resim sanatında, özellikle el yazmalarda, kendi dönemini temsil etmektedir. Bu temelde ele alınan sahneler, Kurban sunma anlayışının Hristiyan (Bizans) resim sanatında metni görselleştiren figür ve ikonografik öğelerin anlaşılması bağlamında dönemin düşünce, inanç ve sanat sistemini yansıtmaktadır.

KAYNAKLAR

136

- Anonim**, *Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1972.
- Aydın**, Mehmet, "Hristiyanlıkta Din ve Dini Anlayış", *Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu*, (Konya-1998), Ankara, 2000, s. 67-70.
- Cilacı**, Osman, "İlahi Dinlerde Kurban İnanç", *Diyanet Dergisi*, C. 18, S. 6, 1979, s. 360-372.
- Dinçer**, Pınar S., *Erken Bizans Dönemi Resimli Dini El Yazmaları: Viyana Genesis*, Anadolu Üniversitesi SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2016.
- Eliade**, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev. Ali Berktaş), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Güç**, Ahmet, "Kurban", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 2002, s. 433-435.
- Gündüz**, Şinasi, "Dinlerde Tanrıya Yakınlaşma Aracı Olarak Kurban", *Uluslararası Kurban Sempozyumu*, İstanbul, 2007, s. 65-74.
- Kaplan**, Necla, *Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı G.İ.8)*, Anadolu Üniversitesi SBE Sanat Tarihi, Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2017.
- Koch**, Guntram, *Erken Hristiyan Sanatı*, (Çev. Ayşe Aydın), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

- Köroğlu**, Gülgün, *Bizans Döneminde Buhur Geleneği ve Buhurdanlar*, Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi Konuşma Metni, 23 Mayıs 2007, http://www.obarsiv.com/pdf/gulgunkoroglu_nihal.pdf (Erişim Tarihi: 20.08.2017).
- Lowden**, John, “Octateuch”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (Ed. Alexander Kazhdan), Oxford: Univercity Press 1991. s. 1510-1511.
- Lowden**, John, *The Octateuchs: A Study in Byzantine Manuscript Illustration*, Pennsylvania, 1992.
- Mango**, Maria M., “The Rabbula Gospels And Other Manuscripts Produced in the Late Antique Levant”, *Il Tetravangelo di Rabbula*, (Ed. Massimo Bernabo), Roma, 2008, s. 113-134.
- Singelenberg**, Pieter, “The Iconography of the Etschmiadzın Diptych And The Healing of The Blind Man at Siloe”, *The Art Bulletin*, Vol. 40, No. 2, 1958, s. 105-112.
- Smith**, Alison M., “The Iconography of the Sacrifice of Isaac in Early Christian Art”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 26, No: 6, 1922, s. 159-173.
- Spatharakis**, I., *Corpus of Dated Illuminated Greek Manuscripts to the Year 1453*, Volume 1-2, Leiden-E.J. Brill, Netherlands, 1981.
- Weitzmann**, K. and Bernabo, M., *The Illustration in the manuscripts of the Septuagint: Oktateuch*, Vol. 2, Department of Art and Archaeology, Princeton University in Assocation with Princeton University Press, 1999.
- İnternet Kaynakları:**
<https://ica.princeton.edu/millet/display.php?country=Austria&site=&view=country&page=1&image=8333> (Erişim Tarihi: 02.02.2016).
<http://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1> (Erişim Tarihi: 20.09.2017).
<https://www.jstor.org/stable/pdf/497708.pdf?refreqid=excelsior:46e823433c51e9754847abfd7f28ef66> (Erişim Tarihi: 01.09.2017).
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53019392c/f21.item.zoom> (Erişim Tarihi: 25.11.2017)